

УСПЕХИ И НЕУСПЕХИ НА 20-ГОДИШНИЯ БЪЛГАРСКИ ПРЕХОД

Доц. д-р Искра Баева

През есента на настоящата 2009 г. се навършват две десетилетия от началото на “големите промени”, както ги наричахме дълго време. На 10 ноември 1989 г. за изненада на огромното мнозинство българи на пленум на ЦК на управлявалата в продължение на 45 години БКП е гласувана оставката на нейния генерален секретар Тодор Живков. От този момент започват дълбоки преобразувания в българското общество, наречени малко по-късно “български преход”. На 1 януари 2007 г. с голямо тържество и в присъствието на председателя на ЕК Жозе Мануел Дурау Барозу в София е обявено присъединяването на България към Европейския съюз. Става реалност мечтата на българите да бъдат част от богатия и развит европейски Запад. Между тези две събития е заключена цяла епоха от съвременното развитие на България, която може да бъде наречена по различен начин: “път към демокрация”, “завръщане в Европа”, “придвижване от Изток на Запад”, “прощаване с комунизма”, “разграждане на системата” и др. под.

Последната от споменатите дати – 1 януари 2007 г., се очаква в България като жадуван край на дългия път, след който животът автоматично ще стане много по-богат и хубав. Въпреки нереалистичността на подобни очаквания, приемането на България в ЕС несъмнено бележи края на структурните реформи в България. Целта на започналите на 10 ноември 1989 г. промени е господстващата дотогава система на държавен социализъм от съветски тип да се замени с парламентарна демокрация и пазарна икономика, характерни за Западна Европа. Политическият елемент от задачата е постигнат още след “теста на двойната промяна” с демократичното завръщане на БСП във властта през 1994 г.¹ Много повече време и усилия изисква трансформацията на икономиката от централно планиране и държавна собственост към създаване на частни икономически субекти и господство на пазара. Това е и едно от изискванията на ЕС за кандидатките за членство, затова от Брюксел внимателно следят развитието на страните в преход. Съвпадането на целите на българския преход с условията за присъединяване към ЕС води дотам, че приемането на България за член на ЕС поставя истинския край на прехода, защото

¹ Според някои социолози преходът е завършил с изборите от 2001 г., които са сложили край на двуполюсният модел. *Райчев, А., К. Стойчев.* Какво се случи? Разказ за прехода в България 1989 – 2004. София, 2004.

показва, че и отвън оценяват България като действаща демокрация и пазарна икономика.

* * *

В края на прехода от социализъм към капитализъм, който България осъществява за изминалите две десетилетия след 1989, може би е настъпило и времето за равностметка на изминатия път.

Големите поврати, изживени от България през втората половина на ХХ в., създават благоприятни възможности за историците и за съпоставка между двата прехода – онзи, осъществен след края на Втората световна война, и този, започнал след края на Студената война. Няма съмнение, че и двата прехода не са специфично български, а са плод на глобални процеси и идеологии – първият е основан върху победата на Съветския съюз във Втората световна война и на марксизма, а вторият – върху поражението на СССР в Студената война и политическия и икономическия либерализъм, обявен малко прибързано в началото на 90-те години от Франсис Фукуяма за окончателен и безвъзвратен победител в световната борба на идеите².

И двата прехода са революционни, тъй като са съпроводени от дълбоки социално-икономически преобразувания, смяна на политическия елит и политическо и икономическо насилие. В прехода към държавен социализъм насилието е официално пропагандирано, търсено и желано³. Доста по-дискретно е насилието при завършилия вече преход от държавен социализъм към капитализъм. В края на ХХ в. в България не се стига до пряко насилие, но човешката цена на социално-икономическите промени никак не е малка. Смяната на собствеността чрез реституция на градската и селската собственост оставя без жилище или препитание големи групи хора. Преструктурирането на икономиката води до ликвидиране на цели клонове от промишлеността и на почти цялата местна промишленост, създадена в предишните десетилетия главно по регионални и социални причини. Тези преобразувания лишават повечето българи от социална сигурност, работни места, ясни перспективи за бъдещето, към които те са привикнали при господството на патерналистичната социалистическа държава. Социално-икономическата криза предизвиква емиграция на стотици хиляди млади българи в началото от по-малките и по-бедните селища в по-богатите и големи български градове, а по-късно и в по-богатите държави в Европа и ствѣд океана, снижаване на раждаемостта, демографски срив⁴, увеличаване на броя на самоубийствата, на престъпността, на убийствата, на използването на наркотици. Така че

² Фукуяма, Фр. Краят на историята и обикновеният човек. С., 1993.

³ Вж. Баева, И. Смяна на елита и кадрите в България и Източна Европа (1944 – 1948 г.). В: Лица на времето, ЦИПИ, 1/1996, С., 1996, 65-90.

⁴ При преброяването от 1985 г. населението на България е 8 949 000 д., а през 2008 г. – 7 718 700 д. С други думи то е намаляло с над един милион. Статистически справочник. С., 2008, с. 10, 12.

човешката цена и на двата прехода е много висока, макар и по доста различен начин⁵.

Преходът в България започва с оптимистичните нагласи, че за пет-шест години България ще излезе от стагнацията, че възродената частна инициатива ще осигури високи темпове на растеж и развитие, а животът на българите бързо ще се изравни с този на западноевропейците. Но през 18-те години на прехода оптимизмът постепенно се изчерпва – частната инициатива се оказва или несигурна, водеща до бързи фалити, или се превръща във възможност за престъпно обогатяване за сметка на обществото. В края на прехода много българи от по-възрастното поколение вече са толкова разочаровани, че са свели мечтите си до стандарта от времето на Живков. Деградацията в качеството на живот и породилата се носталгия⁶ обаче не означават, че българите искат да се върнат назад към държавния социализъм, към времето на политическите ограничения и дефицитния пазар. Разочарованието на българите се обяснява по-скоро с твърде дълго продължилия процес на деградация – десетилетие и половина, който се съизмерва с активния живот на цяло поколение – българите от средното поколение, особено от по-малките градове и селата, се чувстват лишени от перспективи за бъдещето и заедно с пенсионерите демонстрират трайно недоволство⁷. За тях изпълнените обещания за политическа демокрация и пазарна икономика, съчетани с демонстративния разкош на новобогаташите, само задълбочават усещането за собствената им бедност и маргинализация⁸.

Разбира се, в годините на прехода има не само губещи, но и печелещи. Сред тях на първо място трябва да се поставят новобогаташите, които бихме могли да наречем нова класа на предприемачи, ако по-голямата част от тях наистина бяха забогатели от собствена предприемаческа дейност, а не от полукриминална или направо криминална приватизация на бившата държавна собственост – най-вече чрез изземане на печалбите и прехвърляне на загубите върху обществото. Сред печелившите трябва да се причисли и по-голямата част от новите политически елити, която успява да трансформира политическа власт в икономическа. Сред тях е и зараждащата се нова средна класа⁹, както и

⁵ На насилието е посветена книгата на български философ, влязла в непряк спор с “Черната книга на комунизма”. *Проданов, В.* Насилието в модерната епоха. София, 2003.

⁶ Изследването “Барометър на нова Европа” от 2005 г. показва, че 38% от българските граждани изпитват носталгия към социализма. Цит. по: в. “Сега”, 10 март 2006 г., бр. 57.

⁷ *Кръстев, И.* “Изгубилите спечелили” или за търпението и оптимизма. в. “Сега”, 30 септември 2002.

⁸ Изследване на Евробарометър показва, че 63% от българите са недоволни от живота си. В. “Труд”, 19 юни 2007 г.

⁹ Макар че има и изследвания, които виждат положението със средната класа съвсем различно. Вж.: *Градинаров, Б.* Залезът на средната класа. Социални, икономически и философски проекции на прехода към постиндустриално общество. Фабер, 2004.

част от младото поколение, получило добро образование и възможности за реализация в България и по света при нови условия. Няма съмнение, че тези групи предпочитат да гледат не назад, а да се съсредоточат върху настоящето и бъдещето.

Заслужава да се кажат няколко думи и за темповете на развитие в преходните години. Пред цяла Източна Европа (с изключение на Чехословакия) в началото на ХХ в. стои императивът да скъси разстоянието, дялящо я от развития Запад. В българския преход след Втората световна война това става по пътя на т. нар. социалистическа индустриализация – високи темпове на промишлено развитие, осигурени както от централизирани и направлявани държавни инвестиции, така и от ниската изходна основа. Този модел е определен от Г. Димитров с израза, че за 10-15 години България трябва да постигне онова, за което на други държави са им били необходими столетия. Използваното от него сравнение е между класическата индустриализация на Западна Европа и формулираната от Владимир Ленин индустриализация без пазар и конкуренция, но с решаващата роля на държавата – именно тя позволява на Съветския съюз и на изостаналите страни от Източна Европа да осъществят ускорена модернизация. При прехода в края на ХХ в. идеята за приближаване към напредналите страни се реализира чрез структурната реформа, чиято цел е да направи българската икономика част от световната. В резултат обаче страната минава през деиндустриализация, предизвикана от необходимостта да се разруши изградената по времето на социализма остаряла и неконкурентоспособна промишленост. Деиндустриализацията е и неизбежна последица от отварянето на защитените по-рано икономики към световния пазар в момент, когато светът се глобализира. Но приближаването на България към богатия Европейски съюз става толкова бавно, че младите и способните предпочитат да извървят пътя към Европа и света сами, а не заедно с държавата си – но нима това не е прословутото “гласуване с краката”, което доведе ГДР до колапс през 1989 г.?

Дори и беглият поглед върху днешна Източна Европа показва, че за 20 години се е променило всичко – политически институции, икономически модел, културна политика, външнополитическа ориентация, социални отношения и социална защита. Благодарение на политическата свобода в България възникват десетки нови партии, особено многобройни в забранения до 1989 г. десен сектор. Под стриктния контрол на Международния валутен фонд на мястото на държавното централно планирано стопанство с по-голям или с по-малък успех се възстановява пазарната икономика, базирана върху частна собственост.

В равносметката на политическите резултати от прехода влиза и бързото разочарование от политиките. Двете големи партии на прехода в България – БСП и СДС, още през първото десетилетие се сменят по два пъти в управлението и всеки път разочароват привържениците си, докато

накрая са принудени да отстъпят властта на триумфално завърналия се в страната като “спасител” бивш български цар Симеон Саксбургготски, който обаче също се вписва в българския модел на бързо разочарование от политиките – това става още преди да са изтекли обещаните от него 800 дни за подобряване на положението на всички българи. За двете десетилетия на прехода в България се сменят единадесет правителства и шест парламента. Големият им брой по-скоро демонстрира кризата на доверие към политиките, тъй като все повече са българите, които са толкова разочаровани от всички партии, че не желаят да участват в политическия живот. До началото на XXI в. България вече е изживяла еуфорията от политическата свобода и започва да формира критично отношение към парламентарната демокрация, която не успява да осигури на българите европейски жизнен стандарт. В нишата на разочарованието се появяват новите партии на протеста (“Атака” на Волен Сидеров и ГЕРБ на ген. Бойко Борисов), които се възползват от популистки средства, за да поддържат и разширяват своето влияние.

Икономическата равностойност на прехода също не лесна¹⁰. В икономиката основни са смяната на собствеността и реструктурирането, но те срещат огромни трудности. Българската икономика през 1989 г. е централизирана и зависима до 60% от съветския пазар и до 75% от пазара на СИВ. И когато през 1991 г. изчезват последователно СИВ и СССР, България се оказва в изключително тежка ситуация. През първите години от прехода се осъществява раздържавяване и се въвеждат пазарни механизми, но те на свой ред водят до свиване на производството. Само че, докато в Централна Европа този процес приключва в средата на 90-те години, в България това става едва през първото десетилетие на XXI в. С други думи, основните тенденции на българския икономически преход потвърждават балканската характеристика за бавна трансформация, нерешени външнотърговски проблеми и остра зависимост от сътресенията и войните на Балканите.

Все пак в не твърде оптимистичния баланс на постигнатото в годините на прехода в България има и успехи. Те могат да се открият във външната политика. Идеята, че ставащото в България зависи от геополитическите дадености за региона не е нова. Основателят на социалистическото движение Димитър Благоев още през 1919 г. формулира принципа, че ставащото в България зависи в три четвърти от външните сили и едва една четвърт от вътрешните фактори¹¹. На мястото на

¹⁰ Интересен опит за обобщение е публикуван през 2004 г. “Оптимистична теория за песимизма на прехода” Сдружение “Инициатива Глобална България”, 2003-2004, в. “Капитал”, 10-16 април 2004.

¹¹ Той пише следното “... революцията в България ще зависи три четвърти от положението вън и една четвърт от положението вътре”. Благоев, Д. “Тесни социалисти” с анархистически глави. Ново време, кн. 10-11. 1919.

претърпелия колапс Съветски съюз в началото на 90-те години в България бързо се настанява американското влияние. В следващите години външното присъствие става по-разнообразно, тъй като все по-голямо влияние започват да оказват европейските държави (Германия, Франция, Италия, Англия) и ЕС като цяло¹². Водещ за българската външна политика става процесът на интеграция в евроатлантическите структури (НАТО и ЕС). След като интеграцията вече е осъществена, България прави опит да погледне и към старите си източни съюзници – новата Руска федерация, както и арабските и азиатските страни. България се намира в центъра на Балканите, където се пречупват интересите на много външнополитически играчи от Европа, Азия и Америка, затова български политици, всеки по свой начин, се опитват да намерят баланс между външните влияния, новите ориентири и новите съюзници.

* * *

Очакванията сред българите, че с приемането на страната в ЕС усилията им да се приспособят към строгите изисквания ще се възнаградят с богат и спокоен живот, не се реализират. Те и не биха могли да се реализират, тъй като мечтаното присъединяване отбелязва края на един път, но и началото на нов, чиято цел е България да се приближи към останалите държави на ЕС и да се приспособи към правилата в него. Неподготвеността на страната за предстоящите усилия личи от начина, по който българите възприемат появилите се малко след тържествата по приемането на България в ЕС проблеми. През месеците преди присъединяването всички усилия са съсредоточени най-вече върху подобряване на образа на България пред европейските институции, затова след 1 януари 2007 г. настъпва успокоението, че задачата е изпълнена. Но приемането на България и Румъния в ЕС е мотивирано по-скоро с политически, отколкото с икономически причини, затова европейското наблюдение над България не намалява, а продължава с увеличена стриктност.

Първият голям проблем на България в ЕС е нейната бедност – тя се оказва най-бедната държава в “клуба на богатите” (макар че сред източноевропейските страни, нечленуващи в ЕС, е със сравнително добри показатели). Класацията на Евростат за регионите в ЕС през 2007 г. показва, че и шестте български района на планиране са в зоната на бедността – Северозападният (областите Видин, Монтана, Враца, Плевен, Ловеч) и Южният район (Пловдив, Пазарджик, Смолян, Кърджали, Хасково) имат БВП, равен на 25,6% от средното равнище за ЕС; Северният централен (Велико Търново, Габрово, Русе, Търговище и Разград) – 26,4%; Североизточният (Силистра, Добрич, Варна, Шумен) – 29,3%; Югоизточният (Бургас, Сливен, Ямбол, Стара Загора) – 29,9% и единствено

¹² Външната политика на България след 10. XI. 1989 г. С., 1997.

Югозападният район с център София достига 49,1% от средноевропейското равнище на БВП. Да си беден сред богатите се оказва предизвикателство, несравнимо с усещането, че си сред успешите на Балканите и в постсъветското пространство. Недоволството на българите от ниското жизнено равнище (сравнено с това в ЕС) принуждава правителството на Станишев през април 2007 г. да актуализира управленската си програма в социално-икономическата сфера – обявено е увеличаване на помощите за деца, повишаване на пенсиите и на заплатите в бюджетната сфера, намаляване на данъците върху ниските доходи¹³. Мерките имат социален характер (задължителен за лява партия като БСП), но са и с предизборни цели, тъй като на 20 май 2007 г. предстоят първите избори на пълноправни български представители в Европейския парламент.

В началото на есента на 2007 г. премиерът Станишев отчита успехите от първите месеци на членството в ЕС: ръст на БВП от 6,2%, намаляване на безработицата до 7,2%, средна работна заплата от 421 лв. (при 355 лв. за 2006 г.), инфлация от 4,3%, преки чуждестранни инвестиции от 2,1 млрд. евро, нарастващ бюджетен излишък, построени 104 км. магистрали. В отчета той не може да скрие проблемите, но ги свежда само до нарастващия дефицит по текущата сметка, достигнал 17,2% от БВП¹⁴. Общественото недоволство обаче е предизвикано от рестриктивната финансова политика по отношение на доходите. Само че лошият опит на БСП в управлението – двукратен принудителен отказ от властта заради финансови проблеми (Луканов през 1990 г. и Виденов през 1996 г.), предопределя приоритетното внимание на правителството на Станишев към макроикономическата и финансовата стабилност. Тази линия отговаря на либералните виждания на две от трите партии в управляващата коалиция – НДСВ и ДПС, но е в противоречие с очакванията на привържениците на третата и най-голямата – БСП.

За нарастващите социални проблеми говори и най-големият социален конфликт при управлението на тройната коалиция – общонационалната стачка на учителите от есента на 2007 г. Преди началото на учебната година правителството обявява програма за повишаване на учителските заплати с около 10%, но тя оставя учителите със заплащане под средното за страната. Учителите искат 100% увеличение и на 15 септември в българските училища и в другите детски заведения започва предупредителна обща стачка. От 24 септември стачката става ефективна и се води под лозунга “*За достоен труд – достойни заплати*”. Учителските протести продължават повече от месец, ангажират обществото в спор за правата и задълженията на учителите и в крайна сметка завършват на 26 октомври с решение за поетапно повишаване на заплатите на учителите до средата на 2008 г. и промяна в начина за

¹³ В. “Дума”, 16 април 2007 г..

¹⁴ Станишев, С. Добрите неща не стават бързо. В. “Труд”, 1 септември 2007 г., бр. 240.

финансиране на училищата посредством т.нар. делегирани бюджети (децентрализация на разпределението).

Още първата година от членството на България в ЕС показва на българите плюсовете и минусите от членството. Заплатите нарастват, но с темпове, близки до нарасналата инфлация¹⁵, организираната престъпност не намалява, както и корупцията. На 1 май 2008 г. премиерът Станишев формулира противоречивото положение в България: *“В обществото е наслоено остро чувство на несправедливост, на отчуждение от държавата за това, че не всички са равни пред закона, че липсва достатъчна защита на хората на труда, че често отсъства грижа за възрастните, че не всички са с равни шансове за образование и здравеопазване... България днес е по-богата, отколкото преди пет години. Безработицата е 6,5 – 7%, доходите нарастват, макар и не така бързо, както ни се иска.”*¹⁶

През пролетта и лятото на 2008 г. премиерът Станишев още няколко пъти се обръща с послания към българите с надеждата, че ще ги убеди в успехите и в намеренията на правителството да подобри живота им. Това обаче става все по-трудно. И то не само защото преходът продължава твърде дълго, а реалното повишаване на доходите е много бавно, но и защото статистиката неумолимо сочи, че покупателната способност на домакинствата едва е достигнала равнището от 1989 г.¹⁷ Изворът на нестихващото недоволство е най-вече острото усещане за несправедливост. То се дължи не толкова на неравномерното разпределение на богатата, което изненадва несвикналото с голямо социално разслоение българско общество, колкото на видимата корупция и на засилващите се прояви на организирана престъпност.

Така достигахме и до втория голям проблем на България като член на ЕС, а именно – корупцията. За значението на проблема говорят думите на австрийския политик Ерхард Бусек, бивш ръководител на балканския Пакт за стабилност, казани на 15 април 2009 г. по време на международната дискусия “Постсоциалистическите страни 20 години по-късно – от Изток на Запад?”, че проблемът с корупцията в България е системен¹⁸. И макар че има многобройни свидетелства за корупция, те много трудно могат да бъдат доказани пред съда и виновните да бъдат наказани. Затова усещането както в българското общество, така и сред външните наблюдатели е, че борбата с корупцията е твърде неефективна.

¹⁵ Ангелов, И. Анатомия на българската инфлация. В. “Дума”, 24 април 2008 г., бр. 97.

¹⁶ Станишев, С. България днес е по-богата отпреди 5 години. В. “Труд”, 1 май 2008 г., бр. 120.

¹⁷ Тончев, Т. “Сега можем да купуваме по-малко от 1989 г.” В. “24 часа”, 4 юли 2008, бр. 182. Обяснението е, че реалните доходи са нараствали по-бавно, отколкото са се увеличавали цените на стоките.

¹⁸ Заглавието на дискусията е заимствано от предшестваната точно преди дискусията книга “Bulgarien – von Ost nach West. Zeitgeschichte ab 1939” на Искра Баева / Евгения Калинова.

Още в периода преди първите евроизбори се появяват сигнали за противоречия в тройната коалиция, свързани с обвинения в корупция. На 25 април 2007 г. в Националната следствена служба (НСС) избухва скандал, породен от обвинения за политически натиск върху следователите. Обвинения си разменят ръководителят на НСС Ангел Александров (близък до ДПС), министърът на икономиката и енергетиката Румен Овчаров (заместник-председател на БСП) и шефът на “Булгартабак” Христо Лачев. Скандалът в крайна сметка довежда до оставките на Овчаров и Александров, както и до уволнението на двама заместник-министри, без по-късно прокуратурата да открие каквито и да било доказателства за обвиненията.

Първите европейски избори предизвикват още по-малък интерес сред българите, отколкото парламентарните избори – участието е едва 28%, но независимо от това изборите изиграват ролята на проверка за обществените нагласи в средата на мандата на правителството на тройната коалиция. Три партии излизат с близки резултати – по 5 мандата получават ГЕРБ и БСП (която се явява под името Партия на европейските социалисти), 4 – ДПС, 3 извоюва популистката и антисистемна партия “Атака” и само един – НДСВ. Традиционната българска десница не изпраща нито един депутат в ЕП, резултат, който показва задълбочаващата се криза в дясното политическо пространство. Сривът на десницата обаче дава възможност на ген. Бойко Борисов да я изтласка и да заеме нейното място: петимата евродепутати на ГЕРБ влизат в групата на Европейската народна партия (ЕНП), благодарение на което на срещата на ЕНП в Мадрид (7 февруари 2008 г.) ГЕРБ е приет за пълноправен неин член.

От началото на 2008 г. вниманието на българите и на ЕС е обърнато към сферите, които са били проблемни преди приемането на България и продължават да бъдат такива – борбата с корупцията и организираната престъпност. Въпросът застава в центъра на вниманието, след като на 18 март 2008 г. е арестуван заместник-началникът на ГДБОП (Главна дирекция за борба с организираната престъпност) Иван Иванов за връзки с престъпни групировки. Разрастването на скандала засяга министъра на вътрешните работи Румен Петков (член на ръководството на БСП) и предизвиква правителствена криза. Резултат от нея са правителствените промени. На 24 април 2008 г. XXXX НС ги гласува – сменени са четирима министри (вътрешният и здравният от БСП, военният от НДСВ и земеделският министър от ДПС), избран е и нов вицепремиер по европейските фондове – посланикът в Германия Меглена Плулчиева.

Медиите определят сведенията за връзки на организираната престъпност с представители на властта като “мафия” по подобие на модела, характерен за Южна Италия. Макар и с уговорки, новият вътрешен министър Михаил Миков е принуден да признае: *“Смятам, че имаме проблем с организираната престъпност, с корупцията по високите*

*етажи на властта. Имаме и проблем с доказването и наказването им, но това не дава основание да се говори, че в България има мафия. Това, което се случва в България като присъствие на чуждестранни инвеститори, го доказва. Друг въпрос е политическата метафора "мафия".*¹⁹

В дискусиата кои са най-големите проблеми на България се включва и президентът Георги Първанов. Тревогата му е провокирана от частичните кметски избори в Сандански и Казанлък, спечелени не от представителите на големите национални партии, а от местни бизнесмени с неясен произход на капиталите (подозирани във връзки с организираната престъпност). При това изборите са доминирани от разкритията за закупуване на гласове, най-вече на гласоподавателите от ромски (цигански) произход. Опасността от криминализиране на политическия живот кара Първанов да предложи смяна на избирателната система и на механизмите за финансиране на партиите²⁰.

Българските проблеми не остават незабелязани и от Брюксел. Като нов член на Европейския съюз България е наблюдавана особено внимателно. Подозренията за нередности са изразени от Европейската комисия (ЕК) още на 14 май 2008 г. в писмото на Майкъл Лий, директор в дирекцията на ЕК по разширението²¹. В него ЕК предупреждава, че е получила сигнали за нередности при усвояването на предприсъединителните фондове по програмата ФАР, което може да се отрази негативно върху предстоящия мониторингов доклад на ЕК за България.

Предупреждението се реализира два месеца по-късно в изключително критичния доклад на ЕК, представен пред Европейския парламент през юли 2008 г.²² В него са повторени повечето от опасенията за злоупотреби с еврофондовете в областта на селското стопанство и на изграждането на инфраструктурни обекти. В крайна сметка ЕК спира изплащането на средства за България по две програми – ИСПА и САПАРД, на обща сума от 825 млн. евро. ЕК лишава и две български агенции по програмата ФАР от правото да работят с европейски финансови средства. Подобни проблеми с усвояването на европейските средства са имали всички бивши социалистически страни, присъединили се към ЕС на 1 май 2004 г., но това ни най-малко не успокоява българите.

¹⁹ Миков, М. "Който работи добре в МВР, да бъде спокоен". В. "Труд", 9 май 2008, бр. 126.

²⁰ Първанов, Г. "Предложение за реформа на политическия модел". В. "Труд", 18 юни 2008, бр. 166. Президентът предлага да се повишат критериите за участие в изборите – партиите да имат национално представителство и да покажат прозрачност при финансирането, както и да бъдат въведени силни мажоритарни елементи в пропорционалната избирателна система,

²¹ Лий, М. "Не сме доволни". В. "Труд", 14 май 2008, бр. 131.

²² Докладът е публикуван в българските вестници с най-голям тираж: "България не контролира сигурно парите си". В. "Труд", 18 юли 2008, бр. 196.

Докладът на ЕК раздвижва политическия живот в България. Правителството обявява спешна програма за действие, за да се предотврати трайното спиране на еврофондовете, докато опозицията го използва, за да поиска оставката на правителството. Шестият по ред вот на недоверие към правителството на Станишев *“за нанесени морални и материални вреди на българските граждани заради неусвоените еврофондове”*, е отхвърлен от парламента на 30 юли 2008 г.²³ Последният, седми вот на недоверие срещу правителството е внесен на 18 февруари 2009 г. – този път заради *“корупция, угодничество към Русия, липса на адекватни мерки за борба с финансовата и икономическата криза”*, който е отхвърлен на 26 февруари, но дава възможност на правителството да направи пространен отчет за работата си.

Съотношението на силите в парламента, което въпреки фрагментаризирането на НДСВ остава трайно в полза на управляващите, е различно от това в обществото. Правителството на тройната коалиция посреща последната година от мандата си в обстановка на нарастващо недоволство. Разпокъсаната дясна опозиция започва да се обединява, засегнатите от спрените финансови средства фермери реагират с блокиране на пътища, а борбата с корупцията и с организираната престъпност не дава видими резултати, убийствата между членове на престъпни групировки продължават. И отново недоволството дава *“вятър в платната”* не толкова на опозиционните бивши управляващи партии, колкото на онези, които не са били във властта – ГЕРБ, който започва като популистка партия на протеста, но успява да се трансформира в дясна партия, и чисто популистката *“Атака”*.

Последната година от управлението на тройната коалиция съвпада с разразилата се световна финансова и икономическа криза, която засяга и България, въпреки високия бюджетен излишък и консервативната финансова политика. В тези условия настъпва и годината на двойния избор – за европейски и български парламент през юни и юли 2009 г. Политическите отношения в тази трета година от членството на България в ЕС показват по-скоро стари рефлексии, отколкото новопридобити качества. Трите управляващи партии – БСП, НДСВ и ДПС, предпочитат да се възползват от мнозинството си и да наложат нов избирателен закон в своя полза. Така се стига до въвеждането на осемпроцентна бариера за влизане в парламента на коалиции, която да затрудни новосъздадените десни коалиции – на първо място обединението между СДС и ДСБ (подписано на

²³ Преди това, още на 4 април 2008 г. опозицията внася пети вот на недоверие заради *“сравняване на престъпността с държавата”*. Той е обсъден на 10 април и отхвърлен на 11 април. Въпреки това Станишев заявява: *“Няма да избягам от моята политическа отговорност. Ще инициiram в коалицията разговор за структурни и персонални промени в Министерския съвет... Трябва ясна политическа подкрепа, а не накуцвайки да изкараме мандата.”* В. Труд, 12 април 2008, бр. 102.

13 март 2009 г.). Вярно е, че подобни правила за коалициите съществуват и в други европейски държави, но проблемът е, че новите изборни правила са гласувани през април 2009 г. или по-малко три месеца преди провеждането на парламентарните избори²⁴. Традицията всяко управление в последния момент да променя изборните правила в своя полза не е нова, тя се е утвърдила именно в годините на прехода, но разочарованието сред българите, че тази практика продължава и след влизането на България в ЕС е голямо. Така – с остри политически спорове и предизборно ожесточение, България отбелязва двадесетгодишнината от началото на поредния си преход.

Оптимистичният извод от изминатия през последните две десетилетия път на България е, че след като преминават през много изпитания българите постепенно са принудени да разберат колко важни са собствените им усилия за подобряване на живота в страната. А песимистичният е свързан с продължаващата голяма зависимост на ставащото в България от геополитическите и глобалистични процеси, на които българите трудно биха могли да влияят.

²⁴ В. "Дума", 15 април 2009 г., бр. 83.